

FƏRHAD AĞAZADƏ ÜMUMİTTİFAQ MƏRKƏZİ YENİ TÜRK ƏLİFBA KOMİTƏSİNDƏ

TƏDQIQAT

İsaxan İSAXANLI

(Əvvəli 205-ci sayımızda)

ÜMYTƏK-in BİRİNCİ PLENUMU

Komitə yaradıldıktan təxminən 3 həftə sonra, 1927-ci il iyunun 3-də ÜMYTƏK-in ilk plenumu Bakıda çağırıldı. Plenumun çağırılmasını zəruri edən əsas səbəb, müxtəlif respublikalarda hazırlanmış əlifba layihələri arasında böyük fərqlərin olması və hər layihə sahibinin öz layihəsini ciddi müdafiə etməsi idi. Bu isə nəticədə yeni əlifba hərəkatına ciddi mənfi təsir göstərəcək qədər təhlükəli ola bilərdi. Odur ki, vaxt itirmədən, bütün türk-tatar xalqlarını razı salacaq vahid əlifba formasına gəlmək, başqa sözlə, layihələrin unifikasiyasına (birləşdirilməsinə) nail olmaq lazım idi və elə buna görə də bu plenuma «unifikasiya plenumu» adı verilmişdi (1, səh. 145). Plenuma, əsasən, yeni əlifbanı artıq qəbul etmiş və yaxud qəbul etməyə rəsmi razılığını vermiş yerlərdən nümayəndələr dəvət olunmuşdu. Bununla yanaşı azsaylı xalqlar adından da, Moskvadan millətlərarası məsələlərlə məşğul olan mərkəzi təşkilatdan nümayəndələr var idi. Bir neçə gün davam edən müzakirələr nəticəsində, iyunun 6-da müxtəlif Türk-Tatar respublikaları tərəfindən təqdim edilmiş əlifba layihələrinin unifikasiya edilməsinə nail olundu və birləşdirilmiş yeni Türk əlifbası qəbul edildi (2, səh. 85). Unifikasiya edilmiş əlifbanın qəbul edilməsi, yeni əlifbaya keçməkdə tərəddüd edən xalqların son inadını qırılmış kimi görünürdü. «O, (ərəb əlifbası-İ. İSAXANLI) bir daha dirilə bilməyəcək, bundan sonra ömrünü, yaşayan

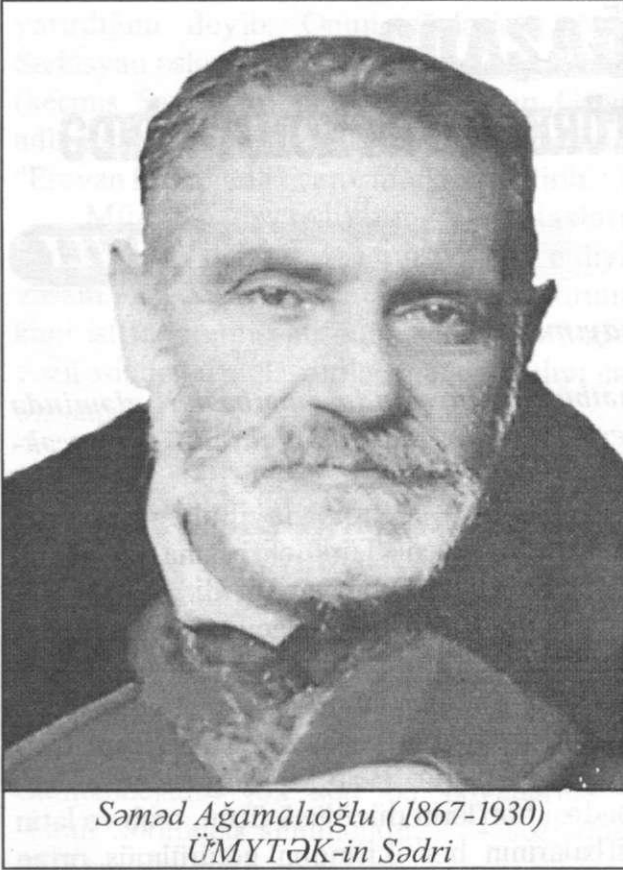
mətbuat dünyasında, mətbəələr aləmində deyil, arxivlər istirahətgahında keçirəcəkdir» (1, səh. 145).

Təqdim edilmiş layihələr arasında birləşdirilmiş yeni Türk əlifbasına ən yaxını AYTƏK-in hazırladığı variant idi.

Fərhad Ağazadə plenumun işində çox fəal iştirak etmiş, birləşdirilmiş əlifbada hərflərin düzülüşünün, əsasən, Azərbaycan variantı üzrə aparılmasında məhz onun fikri keçərli olmuşdur. Belə ki, Qırğızıstan nümayəndəsi hərflərin düzülüşü üçün, ərəb və latın əlifbalarının hər ikisindən götürülmüş ortaq sistemə əsaslanan Qırğız variantını təklif edəndə, Fərhad Ağazadə buna ciddi etiraz etmiş və yeganə düzgün variantın Azərbaycan variantı olduğunu kəsərli dəlillərlə sübut etmişdir (3, səh.38).

ÜMYTƏK-nin İKİNCİ PLENUMU

1928-ci ilin yanvar ayının 7-də ÜMYTƏK-nin 2-ci plenumu Daşkənddə çağırıldı. Bu plenumda iştirak etmək üçün ÜMYTƏK Fərhad Ağazadəyə 19 dekabr 1927-ci il tarixdə dəvətnamə göndərir və onun bütün xərclərinin ödənilməsinə öz üzərinə götürür (4, iş-45, v-13). Dəvətnamədə plenumun yanvarın 5-də olacağı göstərilə də, elə həmin gün, yəni yanvar ayının 5-də Fərhad Ağazadənin Daşkənddən həyat yoldaşı Gövhər Xanıma yazdığı məktubundan aydın olur ki, plenum yanvarın 5-də yox, 7-də başlamalı və ayın 12-də başa çatmalıdır (4, iş-29).

Səməd Ağamalıoğlu (1867-1930)
ÜMYTƏK-in Sədri

Bu plenumda müzakirə olunan əsas məsələ, Bakı plenumunda unifikasiyaya nail olunduqdan sonrakı dövrdə yerli əlifba komitələrində görülən işlər idi. Bununla bağlı Özbəkistan, Türkmənistan, Qırğızistan və Şimali Qafqaz əlifba komitələrində görülən işlərə aid məruzələr dinlənildi. Nəticə olaraq, plenum ÜMYTƏK-nin fəaliyyətinin daha da genişləndirilməsi, yerli əlifba komitələrinə diqqətin artırılması, bu əlaqələrin gücləndirilməsi məsələsinin vacibliyini qeyd edir.

Fərhad Ağazadə Daşkənd plenumunun işində fəal iştirak etmişdir. Plenumda bir sıra natiqlər Azərbaycanı unifikasiya edilmiş əlifbaya keçməməkdə suçlayırdılar. Unifikasiya edilmiş əlifbanın qəbul olunduğu Bakı plenumundan təxminən 6 ay müddət keçsə də, Azərbaycanın unifikasiya edilmiş əlifba istiqamətində heç bir addım atmaması ona qarşı bu tip iradlara əsas vermişdi.

(Azərbaycan unifikasiya istiqamətində ilk praktik addımını yalnız 1928-ci il oktyabr ayının 27-də AYTƏK-nin xüsusi iclasında, unifikasiya edilmiş əlifbanın 2 hərfini «ş» və «b» (indiki «ş» və «ı») hərflərini qəbul etməklə atdı (5, səh. 198).

Plenumun yanvarın 9-da keçirilən 3-cü iclasında Fərhad Ağazadə orfoqrafik konfransın keçirilməsi zərurəti (bu orfoqrafik konfrans plenumdan təxminən 2 həftə sonra, yanvar ayının 25-30 aralığında Bakıda Xalq Maarif Komissarlığı (XMK) və AYTƏK təşkilatçılığı ilə çağırıldı (6, səh. 160) və yeni əlifbanın uğurla həyata keçirilməsi üçün xüsusi təbliğatçıların hazırlanması məqsədilə Moskvada keçirilən yay kursları haqqında məlumat verməklə yanaşı, Azərbaycanda unifikasiya edilmiş əlifbaya keçid prosesinin özünəməxsusluğundan danışır. O, qeyd edir ki, əlifbanın unifikasiya edilməsinə 1927-ci ildə nail olunmuşdursa da, Azərbaycanda bu hərəkət təxminən 5 il əvvəl, 1922-ci ildən başlamışdır. Bu müddətdə Azərbaycanda hələ unifikasiya edilməmiş əlifba ilə xeyli işlər görülmüşdür, çoxlu sayda ədəbiyyat, xüsusən də dərsliklər çap edilmişdir. Odur ki, birdən-birə bütün bunları atıb tələsik unifikasiya edilmiş əlifbaya keçmək Azərbaycanın həyatında xeyli çətinliklər yaradar. Azərbaycan unifikasiya edilmiş əlifbaya keçir, lakin təcridən, pillə-pillə.

Bu iclasda prof. L.İ.Jirkov Azərbaycana ayrılan maliyyə yardımının dayandırılması təklifi ilə çıxış edərkən, Fərhad Ağazadə qeyd edir ki, Azərbaycanda işlər sona yetişmək üzrə olsa da, hazırda maliyyə dəstəyinə böyük ehtiyac var. Xüsusən də buraxılan qəzetlərin buna ehtiyacı var. Yeni əlifbanın həyata keçirilməsində böyük rolu olan qəzetlər, onsuz da maliyyə problemləri üzündən vaxtılıq vaxtında və lazımı tirajlarla çıxıb bilmir.

Plenumun yanvarın 10-da keçirilən 4-cü iclasında Azərbaycanda unifikasiya məsələsi yenidən müzakirə obyektinə çevrilir.

ÜMYTƏK-nin üzvləri Mahmud Nedim (Kırım) və Osman Ahiyev (Özbəkistan) yenidən Azərbaycanı unifikasiya edilmiş əlifbaya keçməməkdə, bununla da bu istiqamətdə görülən ümumi işlərə mənfi təsir göstərməkdə, üstəlik Fərhad Ağazadənin özünü də 1927-ci ilin yayında Moskvadakı yay kurslarında mühazirələr oxuduğu zaman unifikasiya edilmiş əlifbanı yox, Azərbaycan əlifbasını təbliğ etməkdə suçlayırlar. Bu fikirlərin yanlış olduğunu söyləyən Fərhad Ağazadə deyir: *“Mən əlifbanın yaranma tarixi ilə bağlı mühazirələr oxumaq üçün dəvət olunmuşdum və təbii ki, bununla əlaqədar, prosesin hər məqamını izləməliydim, əlbəttə, Azərbaycan əlifbası haqqında da deməliydim. Kursların programını mən yox, ÜMYTƏK-si müəyyən etmişdi. Mühazirələrin mətni dəqiqliylə yazılmış və hazırda çap olunmaq üzrədir və güman edirəm ki, yaxın günlərdə hazır olar. Mən Mahmud Nedimdən xahiş edirəm onları diqqətlə oxusun. Mən paralel olaraq əlifbanın bütün məqamlarından danışmışam və unifikasiya edilmiş əlifbanı müdafiə etmişəm”* (7, səh. 126-127).

(ÜMYTƏK-nin qarşısına qoyduğu əsas məsələlərdən biri də yeni əlifba hərəkatını uğurla həyata keçirmək üçün savadlı təbliğatçı- instruktorların hazırlanması idi. Məhz bu məqsədlə 1927-ci ilin iyun ayının 18-dən avqust ayının 18-ə qədər Moskvada 1 aylıq xüsusi kurslar təşkil edilmişdi. Bu kurslarda əsas mühazirəçilərdən biri də Fərhad Ağazadə idi. Bu kurslarda oxunan mühazirələrin mətnlərinin dərc olunması haqda məlumatlar olsa da (8, səh. 19; 14, səh. 127) təəssüf ki, onları əldə edə bilməmişik.)

Yanvarın 11-də keçirilən 5-ci iclasda Fərhad Ağazadə çıxış edərək dərslərlərin çapı, yerlərdə kursların açılması və s. ilə bağlı fikirlər söyləyir, eləcə də AYTƏK-nin başqa respublikaların əlifba komitələrini ədəbiyyatla təmin etməsindən danışaraq qeyd edir ki,

AYTƏK ona müraciət edən heç bir əlifba komitəsini əliboş qaytarmamış, imkan dairəsində, az sayda olsa da, ədəbiyyatla təmin etmişdir.

Bu dövrdə, demək olar ki, bütün türk-tatar respublikalarında ÜMYTƏK-in yerli komitələri fəaliyyət göstərir, yeni əlifbaya keçid məsələsi xüsusi dekretlərlə rəsmiləşdirilirdi. 1928-ci il ərzində bir sıra respublikalarda yeni əlifbaya keçidlə bağlı xeyli vacib qərarlar qəbul edilmişdi:

- Latın əlifbasının dövlət əlifbası elan olunması haqqında Türkmənistan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 3 yanvar 1928-ci il tarixli qərarı.

- 2 il müddətində Tatarıstanda latın əlifbasına keçirilməsi haqqında Tatarıstan Vilayət Komitəsinin 29 yanvar 1928-ci il tarixli qərarı.

- Latın əlifbasının dövlət əlifbası elan olunması haqqında Özbəkistan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi 3-cü sessiyasının 8 mart 1928-ci il tarixli qərarı.

- Latın əlifbasının dövlət əlifbası elan olunması haqqında Kırım respublikası Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 9 may 1928-ci il tarixli qərarı.

- Latın əlifbasının dövlət əlifbası elan olunması haqqında Başqırdıstan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 11 may 1928-ci il tarixli qərarı.

- RSFSR-da yaşayan türk azsaylı xalqları üçün yeni türk əlifbasının qəbul edilməsilə bağlı SSRİ Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə təklif verilməsi haqqında RSFSR Xalq Maarifi Komissarlığı kollegiyasının 23 may 1928-ci il tarixli qərarı.

- 1 yanvar 1929-cu ildən etibarən rəsmən latın əlifbasına keçilməsi haqqında Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 21 iyul 1928-ci il tarixli qərarı.

- Latın əlifbasının dövlət əlifbası elan olunması haqqında Dağıstan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin qərarı (4, iş-19).

Bu proses getdikcə daha da geniş vüsət alırdı.

1928-ci il fevralın 20-də, Daşkənt plenumunun nəticələrinə uyğun olaraq, ÜMYTƏK respublikalardakı bütün yerli təşkilatlarına onların fəaliyyət prinsiplərini özündə əks etdirən müraciət göndərir (4, iş-57). Müraciətdə qeyd edilir ki, Yeni əlifbanın həyata keçirilməsi üçün tədbirlər planı əsasən aşağıdakı 2 hissədən ibarət olmalıdır.

1. ÜMYTƏK-in yerli təşkilatlarının əsas vəzifəsi olan təbliğat işlərinin geniş miqyasda həyata keçirilməsi.

• Xüsusi təşkil edilmiş kurslarda yeni əlifba ideyasını həyata keçirəcək təbliğatçıların hazırlanması;

• Yeni əlifba ilə savadsızlığın ləğv edilməsi üçün xüsusi kursların yaradılması;

• Yeni əlifba lehinə və köhnə ərəb əlifbası əleyhinə nəşrlərin həyata keçirilməsi;

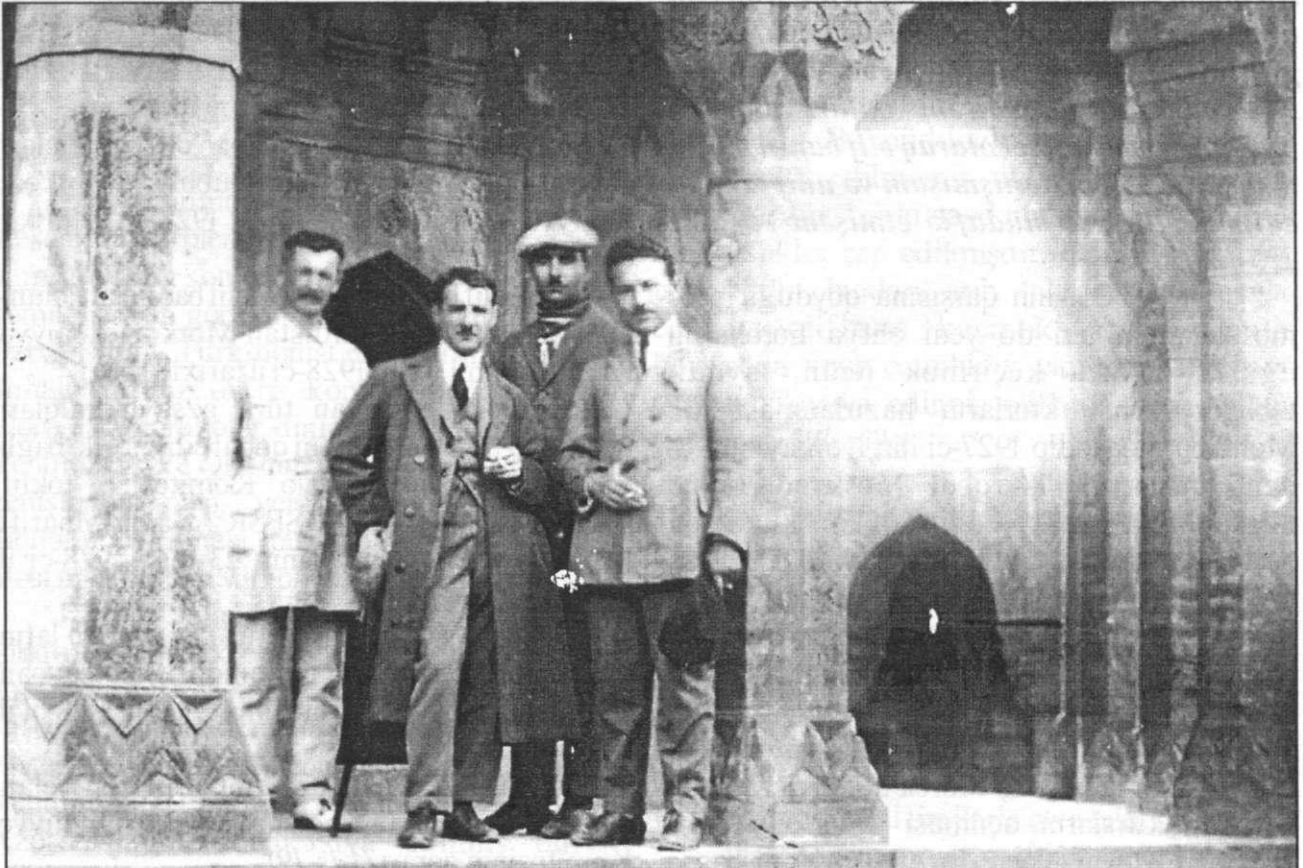
• Yeni əlifba hərəkatının həyata keçirilməsi üçün könüllü cəmiyyətlərin xidmətindən istifadə etmək və onların bu yolda fəaliyyətini istiqamətləndirmək;

• Yeni əlifba ilə qəzet və jurnalların dərc olunması.

2. Əlifba islahatının həyata keçirilməsində müxtəlif dövlət təşkilatları ilə birgə işlərin aparılması.

• Yeni əlifba ilə dərs deyəcək müəllim kadrlarının hazırlanması və tədris metodikasının öyrədilməsi məqsədilə xüsusi kursların təşkilində Xalq Maarif Komissarlığına (XMK) köməklik göstərmək.

• Mövcud mürəttiblərin (yazı makinaçıları) yeni əlifba ilə işləmələrini təmin etmək məqsədilə yenidən hazırlanma kurslarının təşkili, eləcə də yeni mürəttiblərin hazırlan-

Fərhad Ağazadə (ön cərgədə, solda), ÜMYTƏK Elmi Şurasının sədri prof. Bəkir Çobanzadə (ön cərgədə, sağda) və başqaları

ması üçün xüsusi kursların yaradılması və s. işlərdə poliqrafiya təşkilatlarına köməklik göstərmək;

- Məktəblərin və xüsusi kursların yeni əlifba ilə olan dərsliklərlə təmin edilməsi;

- Yeni Türk Əlifbasının tətbiqində meydana çıxan elmi problemlərin XMK ilə birlikdə həll edilməsi.

Digər tərəfdən ÜMYTƏK-in yerli təşkilatları ictimai təşkilatlar olduğundan onların yeni əlifbanın həyata keçirilməsi ilə bağlı qanun layihələrinin hazırlanmasında, eləcə də, bu məsələlərlə bağlı hökumətin keçirdiyi bütün tədbirlərdə iştirak etmələrinin vacibliyi vurğulanırdı.

Yeni əlifba hərəkatı uğur qazandıqca, fəaliyyət dairəsi də genişlənir və təbii ki, maliyyə xərcləri də artırdı. Hələlik çox ciddi problemlər olmasa da, mərkəzdən ayrılan vəsaitin təcridən azalacağı görünürdü. Bu hal ÜMYTƏK-i yeni maliyyə mənbələri axtarmağa məcbur edirdi. Bunun üçün vilayətlərdə, quberniyalarda və başqa ərazi vahidlərində yerləşən hər cür yerli təşkilatların - dövlət və ictimai (komsomol, həmkarlar və s.) təşkilatların yerli əlifba komitələrinin maliyələşdirilməsinə cəlb olunması lazım idi. Bu məqsədlə, 1928-ci il aprelin 25-də ÜMYTƏK özünün bütün yerli təşkilatlarına onların maliyələşmə xüsusiyyətlərini və bunun mümkün yollarını özündə əks etdirən müraciət göndərir (4, iş-57). Bu məsələdə yerli əlifba komitələrinin fəallığı yerlərdə ümumi işin necə gedəcəyinə birbaşa təsir göstərən amil kimi qiymətləndirilirdi.

YENİ ƏLİFBA TARİXİNİN YAZILMASI

Daşkənd plenumunda çıxış edənlərdən biri - professor Yakovlev artıq yeni əlifba yolunda görülən işlərin sistemləşdirilməsi, bütün mövcud sənədlərin, protokolların toplanması və bu tarixi hərəkat haqqında ciddi

bir əsərin yazılmasının vacibliyini qeyd etmişdi. Bu məsələ ilə bağlı ÜMYTƏK-nin müraciət etdiyi şəxs məhz Fərhad Ağazadə oldu. 1928-ci il martın 26-da ÜMYTƏK Fərhad Ağazadəyə yazılı müraciət edərək yeni türk əlifbasının tarixi haqqında kitab yazmağı xahiş edir (4, iş-40, v-1). Bununla bağlı Fərhad Ağazadə 2 aprel 1928-ci il tarixli məktubla ÜMYTƏK-ə müraciət edərək məsələnin bir qədər konkretləşdirilməsini (bu kitabda əsasən hansı məsələnin üzərində geniş dayanılması zərurəti, kitabın həcmi, başa çatdırılması müddət və s.), eləcə də ÜMYTƏK-də və yerli komitələrdə bununla bağlı olan bütün materialların verilməsini xahiş edir (4, iş-31, v-2, 3). Nəhayət, məktublaşmalar nəticəsində (11, 24 aprel 1928 tarixli məktublar) Yeni əlifba tarixi haqqında yazılacaq kitabda aşağıdakı məqamların nəzərə alınması müəyyənləşdirilir:

- Ümumiyyətlə əlifbanın tarixi haqqında qısa məlumat;

- Ərəb əlifbasının qavranılmasında olan çətinliklər;

- Yeni əlifba uğrunda mübarizənin tarixçəsi (M.F.Axundovun bu yolda fəaliyyəti, birinci türkoqoji qurultay, yeni əlifba yolunda müxtəlif respublikalarda aparılan işlər və s.);

- “Ərəbistlər” və “latınçılar”ın mübarizəsi geniş miqyasda (Azərbaycan, Tatarıstan və s.);

- ÜMYTƏK birinci və ikinci plenumlarının bu məsələlərdə rolu;

- Respublikalarda yeni əlifbanın həyata keçirilməsində atılan addımlar;

- Kitabın həcmi, təhvil verilmə tarixi və yazılma dili.

Eyni zamanda, ÜMYTƏK Fərhad Ağazadənin istədiyi kimi mövcud olan bütün mümkün materiallarla onun vaxtılı-vaxtında təmin olunacağını öz üzərinə götürür (4, iş-31, 40).

Beləliklə, Fərhad Ağazadə 12 çap vərəqi həcmində, ümumi qonorar 120 rubl, ilk ödəniş 36 rubl (ümumi məbləğin 30%-i) olmaqla yeni əlifba tarixini rus dilində, 1 oktyabr 1928-ci il tarixə qədər yazmağı öhdəsinə götürür. Mono-

qrafiyanın Bəkir Çobanzadə ilə birlikdə yazılması nəzərdə tutulsa da, (ÜMYTƏK-in Fərhad Ağazadəyə yazdığı 11 aprel 1928-ci il tarixli məktubda monoqrafiyanın yazılması ilə bağlı Bəkir Çobanzadənin razılığının olduğu da bildirilirdi) bu kitab (2), Azərbaycanın ilk tarixçi-etnoqraflarından biri, ÜMYTƏK-in üzvü Qəhrəman Qaraqaşlı ilə birlikdə yazıldı. Təəssüf ki, bu dəyişikliyin səbəbini arxiv materiallarında və başqa mənbələrdə tapa bilmədik.

Həcm baxımından kitabın təxminən 2/3-ni təşkil edən birinci hissə Fərhad Ağazadə tərəfindən yazılmışdır. «Krasnaya Tatariya» qəzetinin 23 dekabr 1928-ci il tarixli 298-ci sayında kitabın ikinci hissəsindən fərqli olaraq, birinci hissə haqqında çox yüksək fikirlər söylənilmiş və Fərhad Ağazadənin buraya daxil olan oçerklərinin daha böyük tirajla (mövcud tiraj 2000 nüsxə idi) ayrıca çap olunması tövsiyə edilmişdi (4, iş 55, v-87).

ÜMYTƏK-in BAKIYA KÖÇÜRÜLMƏSİ VƏ RƏYASƏT HEYƏTİNİN İLK İCLASLARI

1928-ci il may ayının 1-dən etibarən ÜMYTƏK Moskvadan Bakıya köçürüldü. Bu köçürülmə komitənin işində müəyyən durğunluğa səbəb oldu. Bir tərəfdən, Moskvada mövcud aparatın ləğv edilməsi, Bakıda yeni aparatın formalaşdırılması, digər tərəfdən də yeni formalaşdırılmış aparat tərəfindən Moskva dövründə görülən işlərin təhlili, sistemləşdirilməsi və buna uyğun yeni planların qurulması müəyyən vaxt tələb edirdi. Buna baxmayaraq, işin vacibliyini yaxşı başa düşən yeni heyət komitənin işində ciddi durğunluğun yaranmasına yol verməmək üçün əzmlə çalışırdı.

ÜMYTƏK Bakıya köçürülən kimi Fərhad Ağazadə, aylıq 190 rubl məvaciblə komitəyə «elmi işçi və informator» vəzifəsinə dəvət olunur və 1930-cu il iyun ayının 1-ə qədər

bu vəzifədə işləyir. (Sonradan komitənin yenidən Bakıdan Moskvaya köçürülməsi ilə əlaqədar bu vəzifədə fəaliyyətini dayandırmalı olur).

Artıq Bakıya köçdükdən təxminən ayyarım sonra, iyun ayının 22-24-də ÜMYTƏK Rəyasət Heyətinin 5 iclası çağırıldı. Bu iclasların hamısının iştirakçısı olan Fərhad Ağazadə yeni türk əlifbasının fonetik xüsusiyyətləri (iyunun 22-23-də səhər iclasları), Osetin əlifbasının unifikasiya edilmiş əlifbaya uyğunsuzluğu (iyunun 22-də səhər iclası), bəzi nəşriyyatların birləşdirilməsi və savadsızlığın ləğv edilməsi prosesinin birbaşa yeni əlifba ilə aparılması (iyunun 23-də səhər iclası), məktəblərdə tədrisin yeni əlifba ilə aparılması (iyunun 24-də səhər iclası) kimi məsələlərin müzakirəsində fəal iştirak etmiş, özünün kəskin mövqeyini ortaya qoymuşdur.

İyunun 22-də keçirilən birinci səhər iclasında komitənin üzvü Mirzə Davud Hüseynov çıxış edərək SSRİ Xalq Komissarları Sovetinə indiyə qədər ÜMYTƏK-də görülən işlər barəsində geniş hesabat verilməsinin vacibliyini qeyd etdi. Əslində bunu SSRİ XKS özü də tələb edirdi (4, iş-59, v-12). Bu təklifə uyğun olaraq SSRİ XKS-nə təqdim etmək üçün geniş məruzə hazırlanması qərara alındı. Bu məsələ çox ciddi hazırlanmalı idi və bu səbəbdən də xeyli vaxt tələb edirdi.

Nəhayət, 17 mart 1929-cu ildə Fərhad Ağazadə də daxil olmaqla 5 nəfərin iştirakı ilə SSRİ XKS-nə təqdim olunacaq məruzənin hazırlanması üçün bir iclas keçirildi və məruzənin 6 hissə üzrə hazırlanaraq aprel ayının 15-ə qədər SSRİ XKS-nə təqdim edilməsi qərara alındı. Nəzərdə tutulan məruzədə 2-ci (yeni əlifbanın yaranma tarixi) və 3-cü (birinci türkoloji qurultay - yeni əlifba ideyasının zəfəri və unifikasiya məsələləri) hissələrin yazılması Fərhad Ağazadəyə həvalə edilmişdi (4, iş-54, v-12).

ÜMYTƏK Rəyasət Heyətinin 1928-ci il iyunun 24-də keçirilən son iclasında yeni əlifba

uğrunda hərəkətin coğrafiyasının daha da genişlənməsi və populyarlaşması üçün bir neçə cari addımlar da atıldı. Əfqanıstan padşahı Əmənulla Xana yeni əlifba ilə göndərilən albomun xərci (940 rubl) təsdiq edildi (4, *iş-59*). Alboma əlavə edilən məktubda, Ərəb dünyasının təzyiqlərinə məhəl qoymayaraq Avropalaşma istiqamətində dəyişikliklərə böyük önəm verən Əmənulla Xanın, maariflənmə yolunda tarixi addım olan latın əlifbasını da qəbul edəcəyinə ümid bəslənildiyi qeyd edilirdi (4, *iş-57, v-27*).

İclasda Dağıstan nümayəndəsi Xayrullin bir qrup dağıstanlılar adından yeni əlifba hərəkətinə həsr edilmiş xüsusi təyyarənin buraxılması üçün yeni əlifba tərəfdarlarından vəsait toplamaq məqsədilə ÜMYTƏK-də xüsusi kompaniya aparılması təklifi ilə çıxış etdi. Bu təklif rəyasət heyəti tərəfindən bəyənilməyə və kütləvi informasiya vasitələrində belə kompaniyanın (könüllü olaraq 10

qəpikdən 10 rubla qədər) başlanıldığı haqda məlumat verilməsi qərara alındı. Sonralar, Kazanda ÜMYTƏK-nin 3-cü plenumunda bu məsələ bir daha təsdiq edildi və "oktyabr əlifbası" adlı xüsusi təyyarənin buraxılması üçün ciddi kompaniya aparılması məqsədilə yerli təşkilatlara göstərişlər verildi. Ümumiyyətlə, bu məsələ ÜMYTƏK-nin, demək olar ki, bütün iclaslarında müzakirə edilirdi. Komitənin Rəyasət Heyətinin 15-18 fevral 1929-cu il tarixdə Moskvada keçirilən iclasında məsələ yenidən müzakirə edildi və ayrı-ayrı komitələrdən birlikdə 50.000 rubl vəsait yığılması qərara alındı. Marağ üçün qeyd edək ki, ən böyük rəqəm (11.000 rubl) Özbəkistan YƏK-nə ayrılmışdı. Azərbaycan YTƏK, Qazaxıstan və Şimali Qafqaz YƏK ilə eyni məbləği 5.000 rubl yığmalı idi. Qalan komitələrə 500 3.500 rubl aralığında konkret rəqəmlər tapşırılmışdı (9, *səh. 181*).

(Ardı var)

Ədəbiyyat

1. Xalid Səid. "Yeni əlifba yollarında əski xatirə və duyğularım". - Bakı, 1929.
2. Ф.Агазаде, К.Каракашлы. "Очерк по истории развития движения нового алфавита и его достижения". - Казань, Издание ВЦК НТА, 1928.
3. Ф.Агазаде. "Материалы по унификации проектов нового тюркского алфавита". - Баку, Издание ВКНТА, 1927.
4. "Fərhad Ağazadənin fondu". Azərbaycan Respublikası Milli Arxiv İdarəsi. Azərbaycan Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivi, Fond-515, Təsvir-1.
5. Стенографический отчет третьего пленума Всесоюзного Центрального Комитета Нового Тюркского Алфавита заседавшего в городе Казани от 18-го по 23-е декабря 1928 года.
6. Культура и письменность Востока. Сборник Всесоюзного Центрального Комитета Нового Тюркского Алфавита. Книга вторая. - Баку, 1928.
7. Стенографический отчет второго пленума Всесоюзного Центрального Комитета Нового Тюркского Алфавита заседавшего в городе Ташкенте от 7-го по 12-е января 1928 года.
8. Культура и письменность Востока. Сборник Всесоюзного Центрального Комитета Нового Тюркского Алфавита. Книга первая. - Москва, 1928.
9. Культура и письменность Востока. Сборник Всесоюзного Центрального Комитета Нового Тюркского Алфавита. Книга четвертая. - Баку, 1929.